

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: سوره بقره
 موضوع جزئی: آیه ۴۳ _ تکلیف سوم: «وارکعوا مع الراكعين» _
 دو پرسش و پاسخ آنها _ دو مطلب مستفاد از آیه
 تاریخ: ۳۰ آذر ۱۴۰۰
 مصادف با: ۱۶ جمادی الاول ۱۴۴۳
 جلسه ۲۹

﴿ الحمد لله رب العالمين وصلى الله على محمد وآله الطاهرين واللعن على اعدائهم اجمعين ﴾

تکلیف سوم: «وارکعوا مع الراكعين»

در آیه ۴۳ سه تکلیف ذکر شده است؛ «إقامة الصلاة»، «إيتاء الزكاة» و «وارکعوا مع الراكعين». به حسب ظاهر این بخش از آیه امر می‌کند به رکوع همراه رکوع کنندگان.

دو پرسش

یک سوال این است که با توجه به اینکه رکوع جزئی از اجزاء نماز است و قبلا امر به اقامه نماز شده بود، چرا دوباره به جزئی از اجزاء نماز امر می‌کند؟ پس سوال و پرسش این است که اساسا چرا امر به یک جزئی از اجزاء نماز بعد از امر به خود صلاة شده است؟

سوال دوم این است که چرا در میان همه اجزاء نماز فقط رکوع ذکر شده؟ اجزاء دیگری هم برای نماز وجود دارد، چه از امور جوارحی و چه از امور جوانحی. مهمترین مسئله پیرامون این بخش از آیه پاسخ به این دو پرسش است.

پاسخ به پرسش اول

اما اینکه چرا با وجود امر به اقامه صلاة مجددا فرموده «وارکعوا مع الراكعين»، پاسخ این است که اینجا با توجه به شاهی که عرض می‌کنیم، اساسا مطلب دیگری غیر از امر به صلاة مقصود است. لذا ما این را به عنوان تکلیف سوم مطرح می‌کنیم. آن تکلیف سومی که اینجا مد نظر است، جماعت است. یعنی ابتدا امر به قامه نماز می‌کند و به دنبال آن بحث زکات مطرح می‌شود و مطلب سوم که خیلی اهمیت دارد، این است که نماز را به جماعت بخوانید. اینجا میخواهد ترغیب کند مخاطبین را به نماز جماعت، لذا میفرماید «وارکعوا مع الراكعين». این خودش نشان دهنده این است که خداوند یک تکلیف دیگری را دارد ذکر می‌کند. میگوید نمازهایتان را به جماعت برگزار کنید. پس این مطلب تکرار تکلیف اول نیست، بلکه بحث ترغیب به جماعت است.

پاسخ به پرسش دوم

رکوع در اینجا به این جهت ذکر شده که نماز یهودیان رکوع نداشته. یعنی آنها هم نماز داشته اند و دارای اجزاء و شرایطی بوده، اما تفاوت اساسی از نظر شکل بین نماز یهودیان و مسلمین در مسئله رکوع است چون آنها رکوع نداشتند. ظاهرا سجده داشتند و قاعدتا نیت هم داشتند، لذا اگر رکوع در اینجا ذکر شده عمدتا به این جهت است.

تکلیف به جماعت هم برای این است که آن‌ها جماعت نداشتند. یعنی عبادات و نماز آن‌ها به صورت فردی برگزار می‌شد و اینطور نبود که به جماعت برگزار کنند.

پس ذکر رکوع اشاره به این دارد که آن‌ها رکوع نداشتند و ذکر «مع الراكعين»، به این جهت است که نماز آن‌ها به صورت فردی برگزار می‌شد. لذا این‌ها باعث شده که این در قالب یک تکلیف مستقل ذکر شود و در میان اجزاء نماز رکوع اختصاص به ذکر پیدا کند.

البته دو جزء از اجزاء نماز از سایر اجزاء مهمتر است. مهمتر نه به این معنا که بقیه مهم نیستند، بلکه از جزء اول که نیت باشد تا جزء آخر که سلام باشد لازم است و اگر نماز از روی قصد و عمد فاقد یکی از این‌ها باشد ارزش و اعتباری ندارد.

به هر حال خداوند متعال در آیات متعددی به این دو جزء اشاره کرده، یعنی مسئله رکوع و سجود. مانند آیه: «يا أيها الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا». اینجا در حقیقت دارد نماز را مورد امر قرار می‌دهد، اما به جهاتی به این دو جزء که برترین اجزاء نماز است اشاره کرده است. گاهی از نمازگزاران تعبیر به راکع و ساجد شده است. «تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا». ^۲ آنجا نمی‌گوید تراهم مصلین، بلکه میفرماید «تراهم رُكَّعًا سُجَّدًا»، شما آن‌ها را رکوع کنندگان و سجده کنندگان می‌باید که به دنبال فضل و رضوان خداوند تبارک و تعالی هستند.

پس علت اینکه در بین این دو جزء برتر رکوع ذکر شده، این است که آن‌ها سجده داشتند و رکوع نداشتند. این باعث شده که بگوید «واركعوا مع الراكعين». یعنی اگر بخواهیم این تکلیف را اینجا در قالب دیگری بیان کنیم، کأن خداوند میفرماید صَلُّوا مع المصلِّين. اول فرموده «أقيموا الصلاة»، بعد فرموده «آتوا الزكاة»، حال میفرماید «صَلُّوا مع المصلِّين»، یعنی با جماعت نماز بخوانید، فردی نباشد، مجتمع باشید. این تکلیف سومی است که در این آیه ذکر شده است.

دو مطلب مستفاد از آیه

غیر از این نکاتی که عرض شد، گفتیم از آیه ۴۳ دو مطلب را می‌توان استفاده کرد.

مطلب اول

اینکه کفار مکلف به فروع هستند از این آیه استفاده می‌شود. ما توضیح دادیم که وقتی به کفار میفرماید «أقيموا الصلاة»، «آتوا الزكاة» و «واركعوا مع الراكعين»، دارد کفار را به این فروع مکلف می‌کند. ما این را قبلاً هم اشاره کردیم و این با دو تکلیف بعدی هم ثابت می‌شود.

مطلب دوم

۱. سوره حج، آیه ۷۷.

۲. سوره فتح، آیه ۲۹.

با توجه به برخی آیات (که اشاره ای هم قبلا به آن‌ها داشتیم)، این سه تکلیف در حقیقت ارکان و پایه های حکومت الهی را تشکیل می‌دهند. البته ارکان حکومت الهی منحصر در این‌ها نیست، در کنار این‌ها امر به معروف و نهی از منکر هم یکی از مهمترین این ارکان هستند. در سوره حج می‌فرماید: «الَّذِينَ إِذَا مَكَتَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ». اقامه نماز و ایتاء زکات در این آیه هم ذکر شده و از اموری است که خداوند تبارک و تعالی در توصیف کسانی که خداوند به آن‌ها قدرت و مکت می‌دهد، به عنوان اولین گام‌هایی که بعد از تشکیل حکومت انجام می‌دهند، ذکر کرده است. اما اینکه این دو یعنی اقامه صلاة و ایتاء زکات دو تکلیفی هستند که هم انسان‌ها به حسب وظیفه فردی باید آن را امتثال و اتیان کنند و هم وظیفه حکومت الهی است. حکومت اسلامی وظیفه دارد نسبت به اقامه صلاة و ایتاء زکات گام بردارد. حالا کیفیت آن امری دیگر است، بالاخره مخاطبان این آیه یعنی یهودیان از طرف خداوند تبارک و تعالی مکلف شدند به اتیان به این سه تکلیف که این دو اهمیت دارند و قهرا در فرض حکومت الهی و اسلامی هم مسئله جماعت و نماز جماعت اهمیت پیدا می‌کند.

البته روایاتی در کتاب‌های روایی وارد شده که مثلا بعضی از مواردی که در این آیه ذکر شده یا توسعه در مصادیقش داده، مثلا در مورد زکات فرضا روایت داریم که زکات منحصر در انفاق مالی نیست و دامنه بسیار وسیع تری دارد، لذا اگر توسعه را بپذیریم، آنگاه «آتوا الزکاة» شامل آن مصادیق هم می‌شود.

یا مثلا اینکه منظور از «واركعوا مع الراكعين» چه کسانی است. آیا افرادی خاص مد نظر اند یا به عموم مسلمین نظر دارد؟ در روایات بعضا «مع الراكعين» تطبیق شده بر برخی مانند رسول خدا و امیرالمؤمنین. قهرا آنچه که در روایات در ذیل این آیه ذکر شده و مواردی برای آن ذکر شده مانند پیامبر، در واقع تطبیق است نه تفسیر و بین این دو فرق است. تفسیر این است که مثلا بگوییم منظور از راکعین فقط این‌ها هستند. اما گاهی راکعین تطبیق شده بر پیامبر، حال یا به عنوان فرد اعلی و یا به عنوان برخی مصادیق که در روایات به آن اشاره شده. اما معنایش این نیست که آیه مختص به این‌ها باشد.

آیه ۴۴

«أَتَمُّرُونَ النَّاسَ بِالْبُرِّ وَتَنسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ». این آیه را انشاءالله در جلسه آینده بیان خواهیم کرد.

«والحمد لله رب العالمين»